

Сандығы тирән, хәзинәсе бай (Әдәби-музыкаль уен)

Әдәби-музыкаль уенны балалар белән уздырырга тәкъдим итәбез. Бу чарага әзерлекне уқытучылар һәм укучылар белән бергә алыш барсагыз отышлырак булыр.

Аңа әзерлек чорында укучылар әдипнең шигырьләрен укыйлар, уракчы кызның киемнәрен алыш киләләр. Ә биләренең сандык "серләре" белән танышалар, әби-бабаларының яшь чакларын иске төшертерәләр, мәктәптәге тарих музее материалларын да күздән кичерәләр. Әдәби әсәрләрдән тыш, сандык образы да барлыкка килә. Курсәтмә материал итеп, Н.Исәнбәтнең портреты, китаплары, аның иҗатына багышлан чыгарылган әдәбият, кулдан ясалган рәсем-плакат (анды милли килем кигән, чиләк-көянтә күтәргән татар кызы сурәте төшерелгән. Ул чишимәдән су алыш, өенә кайтып бара, бер чиләгенә сандугач кунгандар, еракта манааралы мәчете белән авыл, иген кырлары – алар барысы да кояш нурына күмелгән) файдаланыла. Әлеге плакатка Н.Исәнбәтнең "Уракчы кыз", "Туган ил" шигырьләре дә урнаштырылган. Аның янәшәсендә Н.Исәнбәт шигырьләренә язылган жырлар (пластинка, магнитофон тасмасы), урак, укучылар ярдәме белән төзелгән "Ачык сандык", "Татар халкының милли килемнәре", "Бизәнү әйберләре" альбомнары, "Ялкын", "Салават күпере", "Идел" журналлары, "Сабантуй" газетасы куела.

Алыш баручы. Н.Исәнбәт – мәшһүр галим, шагыйрь, драматург һәм язучы. Әйдәгез, үзебезне аның яшьлеге үткән чорда, аннан да борынгырак вакытта дип хис итик әле. Ул чорга безне менә шуши серле сандык алыш барсын.

Әкрен генә "Син сазыңы уйнадың" жыры яңгырый.

Татар халық көе

Моңланып ай нурларында,
Син сазыңны уйнадың;
Нинди кыллар чиртте, бәгырем,
Ул матур яшь кулларың?

Бакчаның бер почмагында
Мин утырдым, тыңладым;
Тыңладым да мин ирексез
Яшьлегемне уйладым.
Уйладым мин яшьлегемне,
Син сазыңны уйнадың.

Кайғылы күңелем тавында
Яңырады кылларың.
Яңырады ул моңлы кыллар...
Син сазыңны уйнадың.

Чыңлаган шул кылларындей,
Бер-бер үтте елларым:
Үтте айлар, үтте еллар,
Тұзмәдем мин, егъладым.
Үтте айлар, үтте еллар,
Син сазыңны уйнадың...

(Аудиотасма: "Саз" халық жыр ансамбле)

Шул вакытта сандық ачылып китә.

Алып баручы. Балалар, сандық – тормыш чынбарлығын, күп серләрне үзенә сыйдырган тарих ул. Анда татар халкының әшчәнлеге дә, осталығы да, уңғанлығы да, әбиләребезнең, әниләребезнең күңел серләре дә, моңсулығы да, шатлық һәм кайғылары да тупланган. Бу сандық – әнә шундай хәзинәне саклый торған узган гасыр сандығы.

(Аның әшиләнешен хәзерге сандыклар белән чагыштырырга, шуннан соң сандык ясау һөнәре һәм аның кирәклеге турында сөйләшу оештырырга мөмкин. Ул сандыктан әйберләр ала барып, аларның әшиләнеше, бизәкләре турында әңгәмә үткәрелә. Масәлән, сандыктан сөлге, тастымал, кулъяулық, ашъяулық, күкракчә, чулпы, читек, калфак, тубәтәй, яулыклар алына. Аларны киеп карага мөмкин. Малайлар тубәтәй кияләр, шунда ук кызлар яулыкларны озынча итеп бәйләп карыйлар).

"Бормалы су" жыры яңғырый.

Zahid Xәбибуллин музыкасы

Ай бормалы, бормалы ла,
Бормалы су буйлары,
Бормалы су буйларында
Үскән зифа буйлары.
Ал матурмы, гәл матурмы,
Гәл булым юлларында;
Ирмен дигән ир егетнең
Гәл шинәмәс кулларында.

Күшүмтә:

Ал гәл дә таң гәл,
Сез кадерле яшь кызлар,
Сез уңган, сез чибәр,
Ил күгендә йолдызлар.
Дан безнең кызларыбызга,
Гәл сибик юлларына.
Эшләре яңғырар аларның
Безнең ил жырларында.

Айкалмасын, чайкалмасын
Китергән суларыгыз.
Кайсы йолдыз асларында
Йөрегән юлларыгыз?!

Ал матурмы, гөл матурмы,
Гөл булыйм юлларында.
Ирмен дигэн ир егетнең
Гөл шинмәс кулларында.

Күшымта:

Яшь чаклар бер чак,
Яшь гөлнең кадерен бел.
Ал, белем, алга бар,
Белем гөле сұнмәс гөл.
Дан безнең кызларыбызга,
Гөл сибик юлларына.
Эшләре яңгырап аларның
Безнең ил жырларында.

Татар жырлары.- Казан: Татар. кит. нәшр., 1995.- Б.96-97.

Алып баручы. Егетләр һәм кызлар әнә шулай, матур итеп киенеп, су буйларына, болыннарга уенга төшкәннәр. Уйнаганнар, күңел ачканнар. Гармун тавышы кичке авыл өстендә яңгырап торган. Аларның тавышын тыңларга әбиләр дә капка төпләренә чыкканинар, жыңгиләр дә түзмәгән, үзләренең кыз чакларын искә төшереп, кайчак ефәк шәлләрен жилфердәтеп биеп тә жибәргәннәр. (*Алып баручы ак ефәк шәл бөркәнеп балаларга биеп курсатә*).

Сандыктан бала итәkle күлмәк, чигелгән алъяпкыч, жыңсә алына.

Алып баручы. Э менә шундый киемнәрне киеп, эшкә йөргәннәр, урак урганнар. Балалар, Н.Исәнбәтнең урак уруны тасвирлаган нинди шигыре бар әле?

Балалар. "Уракчы кыз".

Шигырь сәнгатьле итеп уқыла.

Алып баручы. Хәзер шул шигырнең сүзләренә жырлана торган жырны тыңлыйк әле. ("Уракчы кыз" жыры яңгырый).

Татар халык көе

Ай урагың салып инбашыңа,
Кояш нурларыннан нур алдың;
Кояш нурларыннан нур алдың да
Салкын чишмәләрдән су алдың.

Басма өстенә басып су алганда
Кульяулыгың кемгә болгадың?
Талир тәңкәләрең чыңлаганда
Кем исеменә жырлар жырладың?

Эллә су буйлатып, ат уйнатып,
Сөйгән ярың ауга киттеме?
Эллә мылтык алыш, кылыш тагып,
Дошманнарга каршы киттеме?

Әйтче,nidәn шулай яшь егетләр
Гәл сибәләр синең алдыңа?
Йөзләрең шул синең таң кояшы,
Урагың да – тулган ай гына.

Татар жырлары.- Казан: Татар. кит. нәшр., 1995.- Б.480.

Н.Исәнбәтнең ижаты түрүндә балалар белән эңгәмә уткәрелә. Шуннан соң алыш баручы сандыктан китапчыклар чыгары:

"Н.Исәнбәт – тел галиме" дигән китапчык. Ул бер баладан укытыла: "Н.Исәнбәт илле менләп сүздән торган "Татар теленең фразеологик сүзлеге"н, 200 меңгә якын сүзне үз эченә алган "Татар теленең анлатмалы сүзлеге"н төзи.

"Н.Исәнбәт – тәржемәче" дигән китапчык. Аны икенче бала укый: "Шекспир, Низами, Пушкин, Мольер кебек дөнья классиклары һәм башка бик күп язучыларның әсәрләре аның хезмәте ярдәмендә татар укучыларына барып ирештеләр".

"Н.Исәнбәт – фольклорчы галим" дигэн китапчык. Ул өченче баладан укытыла: "Ул халык жәүһәрләрен бөртекләп жыеп, бер системега салып, халыкның үзенә кайтарып бирә. "Татар халык мәкаләләре" жыентыгына 38670 мәкаль тупланган.

Алып баручы. Балалар, менә бу "Балалар фольклоры һәм жырлы-сүзле йөз төрле уен" дигән китапта балалар уеннары, такмаклары бирелгән. Аларны да Н.Исәнбәт туплаган. Эйдәгез әле, шуши китаптан бер уен уйнап алыйк.

Укучылар йөзек салыш уенның уйнылар, жәзалар бирәләр (мәсәлән, Н.Исәнбәт сүзләренә язылган берәр шигырь яки жыр башкару һ.б.).

Сандыктан "Н.Исәнбәт – драматург" дигән китапчык алына. Аны дүртенче бала укый: "Нәкүй Исәнбәт утызга якын драма, комедия, трагедия авторы. Алар арасында "Мулланур Вахитов", "Муса Жәлил", "Нижрәт", "Миркәй белән Айсылу", "Хужа Насретдин" кебек озак еллар буена сәхнәләрдән төшмичә уйналганнары да бар".

"Н.Исәнбәт – шагыйрь" дигән китапчык. Бишенче бала аннан түбәндәге юлларны укый: "Н.Исәнбәтнең жырлары да күп. Аның дистәләгән жырлары инде халыкның үзенекенә әверелгән. Шундыйлардан "Бормалы су", "Син сазыңны уйнадың", "Уракчы кыз", "Туган ил" кебекләре халык теленнән төшми".

"Н.Исәнбәт – балалар язучысы" дигән китапчык. Аннан түбәндәге юлларны алтынчы бала укый: "Ул балаларның якын дусты. Аның нәниләргә атап язган "Балалар дөньясы", "Куян мажаралары", "Илтөзәр", "Утыз ялган", "Мыраужан мажаралары", "Мыраужан агай хәйләсе" кебек әсәрләре бар".

Алып баручы. Әнә сандыктан өч матур сүз дә чыгып килә. Ягез, укып карыйк әле шуларны.

Балалар. – Әнкәем. Әткәем. Илкәем. Укучылар Н.Исәнбәтнең "Өч матур сүз" шигырен искә төшерәләр һәм сәнгатьле итеп яттан сөйлиләр:

- Эйт миңа син өч матур сүз,
Уйлап эйт син, бәбкәем!

- Мин яраткан иң матур сүз,
- Иң якын сүз:
- Ул нинди сүз?
- Эңкәем!

(Калган куплетларын да шул рәвешчә сөйләп чыгалар).

Алып баручы. Нәкый Исәнбәтнең байтак шигырләрен жыр итеп тә жырлыйлар, дидегез. Чынлап та, аның шигырьләре жырлап тора, һәрберсеннән диярлек мон агыла кебек. Шундайлардан берсе "Туган ил" шигыре.

Шигырь сәнгатьле итеп уқыла.

Алып баручы. Эйдәгез, хәзер аның аһәненә игътибар итик инде. ("Туган ил" жыры янғырый).

Tatar халык көе

Китми күңелемнән минем һич

Шул сөекле илкәем.

Анда минем сөйгән халкым,

Анда минем әнкәем.

Анда таңнар жәйге дингез

Балкуыннан нурлырак.

Анда жырлар сандугачның

Сайравыннан монлырак.

Анда, сайрап кош шикелле,

Көй суза гармуннары.

Сызыла иркен таң һавада,

Анда ил зар-моңнары.

Анда жырлый жирдә һәр кош,

Анда жырлый һәр агач.

Анда кайтсам, мин дә башка,

Анда мин дә сандугач.

Татар жырлары.- Казан: Татар. кит. нәшр., 1995.- Б.446.

Шигырьнен эчтәлеге буенча әңгәмә үткәрергә мөмкин.

- Ни өчен ул "Туган ил" дип атала?*
- Ни өчен лирик герой туган илен яратта?*
- Нилектән ул үзен көчле итеп тоя?*

Балалар, шигырь юлларын файдаланып, жавап бирәләр. Алар шигырнең соңғы юлларына аеруча игътибар итәләр.

*- Сезгә дә туган жир, туган авыл, туган шәһәр якыны
соң? Сез туган авылыгызының, туган шәһәргезенең кайсы
якларын, кайсы урыннарын яратасыз?*

Балалар үзләренең туган яклары турында, берничә көнгә генә кунакка барганда да туган авылларын, шәһәрләрен сагынып кайтулары турында сөйлиләр.

Алып баручы. Эйе, туган ил һәркемгә һәркайчан якын. Туган жиребезне барыбыз да Н.Исәнбәт шикелле яратабыз, аның кебек кешеләр безнең якларда да бар. Кешеләре белән якын бит ул туган як!

Балалар белән аларның туган авылларында, шәһәрләрендә туып үскән данлыклы кешеләр тормышы, иҗаты турында әңгәмәләр үздөрырга мөмкин.

Алып баручы. Сандыкның тәбе дә, сере дә тирән икән. Тиз генә сандыкның тәбенә тәшеп житеп, аның серен ачып бетереп булмас. Анда бит әле сез яшисе тормыш, сезнең балаларыгызының, оныкларыгызының сере дә ята. Эйдәгез, инде чыгарган хәзинәләребезне сандыкка кире тутырыйк.

(Балалар, алган белемнәреннән файдаланып, әйберләр турында сейли-сейли аларны сандыкка тутыралар).